

mgr JOANNA BULIŃSKA
Centralny Instytut Ochrony Pracy
– Państwowy Instytut Badawczy

„Potomność powinna sądzić
ludzi i rządy tylko w świetle
ich czasów i okoliczności,
w jakich przyszło im żyć”

Napoleon – 1808

Zbiory historyczne

w bibliotece Centralnego Instytutu Ochrony Pracy
– Państwowego Instytutu Badawczego (2)

W numerze 1/2004 „Bezpieczeństwa Pracy” została zaprezentowana część księgozbioru biblioteki CIOP-PIB z zakresu bezpieczeństwa i ochrony człowieka w środowisku pracy, z lat 1900-1950. W tym artykule przedstawiono wybrane pozycje księgozbioru biblioteki CIOP-PIB z lat 1950-1970. Zwrócono uwagę na wpływ uwarunkowań historycznych, politycznych i społeczno-ekonomicznych, na treść i charakter wydawanych wówczas publikacji.

Archives of the Central Institute for Labour Protection – National Research Institute (2)

The first article in this series presented that part of CIOP-PIB's library collection which was published between 1900 and 1950. This article presents part of CIOP-PIB's library collection, from the next period, i.e., 1950-1970. Attention was focused on the influence of history, politics and socio-economics on the contents and the character of the publications.

W styczniowym numerze zachęcaliśmy czytelników do podróży w przeszłość, w krainę wydawnictw z początku XX wieku. Zachęcaliśmy do zwolnienia, chociaż na chwilę, szaleńczego tempa codziennego życia oraz sięgnięcia do dawnych publikacji i rozpraw naukowych z dziedziny bezpieczeństwa i ochrony zdrowia człowieka w środowisku pracy oraz do chwili refleksji nad problemami, którymi zajmowali się ich autorzy.

Chcąc kontynuować tę wędrówkę w czasie, tym razem proponujemy przegląd wydawnictw, z lat 1950 – 1970, które są w posiadaniu biblioteki Centralnego Instytutu Ochrony Pracy – Państwowego Instytutu Badawczego.

Zdajemy sobie sprawę, że ze względu na uwarunkowania historyczne i społeczno-ekonomiczne, niechętnie wracamy do tego okresu, poddając ostrej krytyce główne założenia polityki ówczesnych władz i sposób ich realizacji.

Naczelnym hasłem tego okresu było dążenie do stałego wzrostu i doskonalenia produkcji oraz podnoszenia jej wydajności. I jaka by nie była ocena wystawiana obecnie planowo przeprowadzonemu uprzemysłowieniu kraju i planom wieloletnim, począwszy od planu sześcioletniego, faktem jest, że w omawianym okresie następował wzrost produkcji przemysłowej oraz stanu zatrudnienia. W publikacjach z tych lat czytamy, że „w 1965 r. liczba zatrudnionych w gospodarce uprzemysłowanej stanowiła ok. 98% ogółu zatrudnionych” (poza rolnictwem – przyp. red.) [1], a „praca jest prawem, obowiązkiem i sprawą honoru każdego obywatela. Pracą swoją, przestrzeganiem dyscypliny pracy, współzawodnictwem w pracy i doskonaleniem jej metod lud pracujący miast i wsi wzmacnia siłę i potęgę Ojczyzny, podnosi dobrobyt narodu i przyspiesza całkowite urzeczywistnienie ustroju socjalistycznego” [2].

Zgodnie z tezą zawartą w art. 14 Konstytucji PRL każdy obywatel zdolny do pracy miał obowiązek uczestniczenia, poprzez pracę, w procesie stałego wzrostu i doskonalenia produkcji.

Państwo miało obowiązek zapewniania pracownikom w pełni bezpiecznych i zdrowych warunków pracy, co ujęte zostało w art. 60 wyżej wymienionej Konstytucji.

Ujęcie w przepisach Konstytucji obowiązku Państwa do stałej poprawy warunków bezpieczeństwa, ochrony i higieny pracy nadało temu zagadnieniu wysoką rangę oraz zapewniło szczególną ochronę prawną.

Dokonania ustawodawstwa polskiego tego okresu z dziedziny bezpieczeństwa i higieny pracy znalazły swoje odzwierciedlenie w wydawanych rokrocznie przez Wydawnictwo Związkowe przepisach bhp, np. z 1957 roku [3], wydawnictwach zbiorczych zawierających przepisy, jak *Zbiór przepisów o bezpieczeństwie i higienie pracy* [4] i zbiorach przepisów resortowych, np. dotyczących lotniczego przewozu materiałów niebezpiecznych [5].

Na uwagę zasługują wydawnictwa, których autorzy poza tekstami ustaw i rozporządzeń, zamieszczają swoje komentarze do przepisów, np. L. Sowiński i H. Zmigrodzka w publikacji *Zagadnienia ochrony pracy w ustawodawstwie polskim* [6] oraz W. Szubert w materiale dotyczącym obowiązku zapewnienia bezpiecznych warunków pracy [7].

Spośród różnych przepisów na szczególną uwagę zasługuje ustawa z dnia 4 lutego 1950 roku o Społecznej Inspekcji Pracy (DzU nr 6 poz. 52) i ustawa z dnia 4 kwietnia 1950 roku o utworzeniu Centralnego Instytutu Ochrony Pracy (DzU nr 17 poz. 139).

Powierzając Instytutowi prowadzenie prac naukowo-badawczych z dziedziny bezpieczeństwa i higieny pracy, środków technicznych i urządzeń zapobiegających wypadkom oraz chorobom zawodowym podkreślono fakt, że bezpieczeństwo i higiena pracy stały się nierozdzielnie związane z produkcją, o czym świadczy hasło:

Przez podnoszenie stanu BHP przyspieszamy wykonanie planów produkcyjnych i przyczyniamy się do umocnienia sił postępu i pokoju

jedno z niezliczonej liczby haseł jakie pojawiały się wszędzie i stanowiły klimat tamtych czasów.

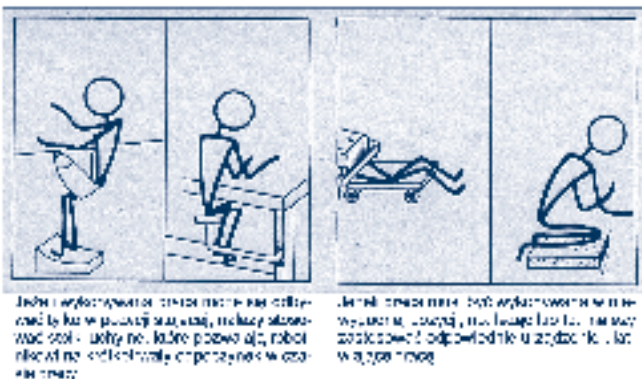
Zwiększanie wydajności i podnoszenie poziomu produkcji odbywało się w wyniku coraz nowszych rozwiązań technicznych i technologii, nowych materiałów, które sprzyjały rozwojowi przemysłu, ale niosły także ze sobą nowe niebezpieczeństwa, na które byli narażeni robotnicy.

Dla kadry zakładów przemysłowych stawała się niezbędna wiedza z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy. Dlatego też proponujemy spojrzeć na lata 1950 – 1970 przez pryzmat dokonań naukowych, wydawniczych i popularyzatorskich z tej dziedziny.

W dążeniu do poprawy warunków bezpieczeństwa pracy niebagatelną rolę odgrywało szkolenie każdego nowo przyjętego robotnika przed dopuszczeniem go do samodzielnego wykonywania pracy, lub przed zmianą stanowiska. Za szkolenie odpowiedzialni byli kierownicy wydziałów produkcyjnych i mistrzowie. Z myślą o nich były organizowane specjalne kursy i wydawano wiele publikacji, które w przystępny sposób podawały ogólne wiadomości teoretyczne i wskazówki praktyczne, niezbędne przy kierowaniu ludźmi i usprawnianiu organizacji pracy. Do nich należą np. poradniki autorstwa B. Makarewicza wydawane na początku lat 50., np. *ABC ochrony pracy* [8].

Wydawnictwa resortowe wydawały poradniki i materiały informacyjne dla kadry kierowniczej zatrudnionej w górnictwie, hutnictwie, budownictwie, komunikacji i łączności, leśnictwie, rolnictwie, przemyśle spożywczym. Można w nich znaleźć akty prawne z zakresu ochrony pracy, podstawy fizjologii i higieny pracy, ogólne i resortowe przepisy oraz wymagania bezpieczeństwa, a także praktyczne wskazówki przydatne w codziennej pracy. Nie należy o nich zapominać, bowiem mimo postępu technicznego, jaki się dokonał, zawarte w nich informacje nie w pełni się zdezaktualizowały.

Spośród wspomnianych poradników, dostępnych w bibliotece CIOP-PIB, warto zwrócić uwagę na pozycję [9] z serii Biblioteki Organizatora Produkcji, w której autor J. Wasiak, omawiając aspekty techniczne i organizacyjne stanowiska roboczego w przemyśle metalowym i maszynowym, podkreśla znaczenie właściwego doboru załogi, odpowiednich kwalifikacji i cech psychofizycznych pracowników, zwraca uwagę na aspekt zdrowotny, psychologiczny i socjologiczny pracy zmianowej, a także na ergonomię właściwie zaprojektowanych stanowisk (rys. 1.).

Rys. 1. Wskazówki ergonomiczne z lat 60.

Udział człowieka w produkcji, aspekt fizjologiczny, psychologiczny, socjologiczny oraz prawno-ekonomiczny pracy stał się, poza problemami technicznymi, obszarem badań prowadzonych przez Centralny Instytut Ochrony Pracy od początku jego istnienia.

Wyniki prac naukowo-badawczych prowadzonych przez pracowników zakładów Instytutu, a więc obejmujące swym zasięgiem cały przemysł, były publikowane w kwartalniku „Prace CIOP”.

Wszystkie wydane zeszyty są dostępne w bibliotece CIOP-PIB i stanowią źródło wiedzy o tym, co zrobiono w zakresie opracowania naukowych metod eliminowania wypadków przy pracy i chorób zawodowych, projektowania obiektów budownictwa przemysłowego, mechanizacji i automatyzacji procesów technologicznych, systemów klimatyzacji ogrzewania i wentylacji, budowy bezpiecznych maszyn.

Od października 1966 roku zaczął się ukazywać miesięcznik o charakterze informacyjno-instrukcyjnym „Wiadomości CIOP”. Drukowane w nim materiały relacjonowały na bieżąco prace naukowe Instytutu i miały na celu ułatwienie wdrażania ich wyników w gospodarce narodowej. Monografie poszczególnych zagadnień ochrony pracy publikowano w zeszytach „Materiały do Studiów i Badań”.

Mimo upływu pół wieku, zachęcamy osoby zajmujące się bezpieczeństwem i higieną pracy do zapoznania się z tymi materiałami.

Rolę naukowców podkreślał w swoim wystąpieniu na IV Krajowym Kongresie Związków Zawodowych w 1958 roku – T. Kotarbiński, mówiąc: „naukowcy – to nauczyciele nauczycieli, to niejako nauczyciele do kwadratu” [10]. Podkreślał także, że naukowcy nie ograniczają się do nauczania personelu inżyniersko-technicznego na poziomie dozoru wyższego i średniego, lecz przez swoje publikacje dostarczają potwierdzoną naukowo wiedzę. Tę wiedzę mogą wykorzystać w praktyce również pracownicy fizyczni, która pozwala im nie tylko dbać o wyższy poziom produkcji, ale także zapewnia bezpieczne warunki pracy i ochronę zdrowia. W posiadaniu Biblioteki CIOP-PIB są ciekawe publikacje z tych lat autorstwa J. Szczepańskiego, T. Tomaszewskiego, X. Gliszczyńskiej, A. Hausera, S. Filipkowskiego, A. Gilewicz, a także pierwsze wydawnictwa dotyczące ergonomii [15, 16, 17] cytowane do dziś nie tylko w aspekcie historycznym.

Będąc w kręgu wydawnictw naukowych, nie możemy nie wspomnieć o publikacjach Państwowego Wydawnictwa Naukowego z serii „Omega” [11, 12]; publikacjach Wiedzy Powszechnej z serii „Nowości Nauki i Techniki” [13] oraz Książki i Wiedzy z serii „Biblioteka Nauki o Pracy” [14].

W tej grupie wydawnictw nie można również pominąć takich ciekawych tłumaczeń, jak: *Sztuczne myślenie. Wstęp do cybernetyki* [18], tłumaczenie z języka francuskiego z roku 1958, które na pewno zaciekawia szerokie grono czytelników interesujących się zagadnieniami przyrodniczymi, technicznymi i filozoficznymi, bo jak mówi autor książki Pierre de Latil „otwiera ona dziedzinę, gdzie wiedza ścisła łączy się z filozofią, metafizyka staje się logiką, skąd rozpoczynają się dziewicze drogi ku starym krainom”, do przejrzenia których jeszcze raz zachęcamy czytelników.

W zbiorach biblioteki Instytutu są także ciekawe pozycje obcojęzyczne. Ze względu na uwarunkowania polityczne lat 50. i 60. w księgozbiórze przeważają pozycje w języku rosyjskim, czeskim i niemieckim. Nie oznacza to jednak, że biblioteka nie dysponuje z tego okresu ciekawymi wydawnictwami francuskimi, brytyjskimi, amerykańskimi i jugosłowiańskimi, z różnych dziedzin nauki. Wydaje nam się, że są one na tyle cenne, że wymagają oddzielnego omówienia.

Po tych intelektualnych wędrówkach, proponujemy spojrzeć na księgozbiór biblioteki CIOP z lat 1950 □ 1970 oczami robotników, absolwentów szkół zawodowych, podejmujących swoją pierwszą pracę oraz ludności wiejskiej napływającej do przemysłu, lub pozostającej w gospodarstwach.

Do szkoleń i instruktażu robotników z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy przywiązywano dużą wagę. Zdawano sobie sprawę z tego, że przekazywane treści muszą być jasne, przejrzyste, łatwo i szybko trafiające do robotników (rys. 2).

Rys. 2. Źródło „Przyjaciel przy Pracy”, 1954

Śledząc wydawnictwa z tego okresu zauważymy, że zadania te były realizowane w dwóch formach:

- czynnej, do której można zaliczyć szkolenia, które odbywały się zgodnie z ogólnie opracowanymi programami i kończyły się egzaminami
- w formie biernej przez akcje propagandowe, których różnorodność w tych latach była imponująca.

W szkoleniach nieocenioną pomocą były publikacje wydawane przez Wydawnictwo Związkowe, Państwowe Wydawnictwa Techniczne, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Zakład Wydawniczy Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w znanych seriach (fot. 1.).

Fot. 1. Okładki ze zbiorów biblioteki CIOP-PIB z lat 50.

Serie te charakteryzuje bardzo trafny dobór materiałów uwzględniający nie tylko wszystkie dziedziny gospodarki, ale także występujące w nich poszczególne stanowiska robocze, nawet tak specjalistyczne, jak *Produkcja suszu cykorii i namiastek kawowych* [19].

Poza seriami wydawane były publikacje o charakterze ogólnym, zawierające informacje niezbędne dla wszystkich pracowników, np. *Chemia dla pracowników służby bhp* [20].

W zbiorach biblioteki CIOP-PIB znajdują się zarówno zbiory poszczególnych serii, jak i poradniki o barwach, klejach, silnikach samochodowych.

Osoby odpowiedzialne za bezpieczeństwo pracy i zdrowie pracowników nie poprzestawały na szkoleniach. Przekazywaną wiedzę starali się utrwaląć i przypominać. Do popularyzacji zagadnień z zakresu bhp wykorzystywali różnorodne formy słowa drukowanego i żywego.

Wskazówki i ostrzeżenia płynęły z radiowęzłów oraz „błyskawicy” – gazetki ściennych, które natychmiast reagowały na nieprawidłowości i nieprzestrzeganie przepisów zauważone w danym zakładzie (rys. 3).

Prawdziwą kopalnią wiedzy na temat bogactwa form popularyzatorskich są roczniki miesięczników „Ochrona Pracy” i „Przyjaciel przy Pracy”. Można w nich przeczytać informacje o różnych konkursach – na najlepszy plakat czy na pomysły racjonalizatorskie. Nagradzane prace stanowią swoistą galerię najlepszych plakatów i rysunków z dziedziny bhp (rys. 4).

Rys. 3. Źródło „Przyjaciel przy Pracy”, 1956

Rys. 4. Źródło „Przyjaciel przy Pracy”, 1957

Na zakończenie coś lżejszego, co może uatrakcyjni czytelnikom wędrowki po dawnych wydawnictwach z dziedziny bezpieczeństwa i higieny pracy. Redakcja „Przyjaciela przy Pracy” w każdym numerze zamieszczała rebusy, krzyżówki, dowcipy – o bhp na wesoło i humorystyczne przygody Obywatela Śrubki i Pana Niechlujko (rys. 5., 6.).

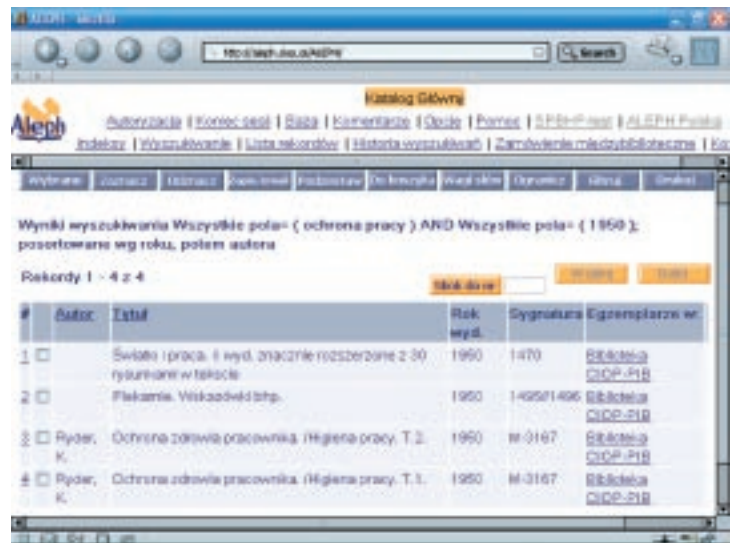

Rys. 5. Źródło „Przyjaciel przy Pracy”, 1953

Rys. 6. Źródło „Przyjaciel przy Pracy”, 1958

Aby czytelnikom ułatwić dotarcie do jakże ciekawych publikacji, które z racji daty wydania nazywamy mianem historycznych i doceniając ich znaczenie dla rozwoju dziedziny jaką jest bezpieczeństwo i ochrona zdrowia człowieka w środowisku pracy, w bibliotece CIOP-PIB są prowadzone prace mające na celu retrokonwersję kart katalogowych. Oznacza to, że za pomocą Internetu czytelnicy będą mogli uzyskać informacje o wydawnictwach z lat 1950 – 1970 i wcześniejszych (rys. 7.).

Rys. 7. Przykład wyniku wyszukiwania w systemie ALEPH

PIŚMIENICTWO

- [1] *Encyklopedia powszechna*. T. IX. PWN, Warszawa 1967
- [2] *Konstytucja i podstawowe akty ustawodawcze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór tekstów*. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1952
- [3] *Przepisy BHP rok 1957*. Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1958
- [4] *Zbiór przepisów o bezpieczeństwie i higienie pracy*. Książka i Wiedza, Warszawa 1950
- [5] *Przepisy o przewoźnictwie lotniczym materiałów niebezpiecznych*. Wydawnictwa Komunikacyjne, Warszawa 1954
- [6] Sowiński L., Żmigrodzka H. *Zagadnienia ochrony pracy w ustawodawstwie polskim*. PWT, Warszawa 1954
- [7] Szubert W. *Obowiązek zapewnienia bezpiecznych warunków pracy*. Wydawnictwa Prawnicze, Warszawa 1953
- [8] Makarewicz B. *ABC ochrony pracy*. Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1957
- [9] Wasiał J. *Organizacja stanowisk roboczych*. WNT, Warszawa 1964
- [10] Kotarbiński T. *Sprawność i błęd.* PZWS, Warszawa 1960
- [11] Zaduch S., Czerniński P. *Problemy medycyny kosmicznej*. PWN, Warszawa 1963
- [12] Karczewski W. *Zjawiska elektryczne w organizmie*. PWN, Warszawa 1963
- [13] Sowiński A. *Co to jest bioelektryka*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1962
- [14] Fridmann G. *Praca w okularach*. Książka i Wiedza, Warszawa 1967
- [15] *Ergonomia. Zagadnienia przystosowania pracy do człowieka*. Pr. zb. Książka i Wiedza, Warszawa 1968
- [16] Mazurkiewicz A. *Praca w pozycji siedzącej*. Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1964
- [17] Okoń J., Paluszkiwicz L. *Psychologia inżynierska. Dostosowanie maszyn i urządzeń do człowieka*. PWN, Warszawa 1963
- [18] Latil P. *Sztuczne myślenie. Wstęp do cybernetyki*. PWT, Warszawa 1958
- [19] Dąbrowski L. *Produkcja suszu cykori i namiastek kawowych. Wskazówki bezpieczeństwa i higieny pracy*. Zakład Wydawniczy MP i OS, Warszawa 1951
- [20] Liwkowicz J., Liwkowicz S. *Chemia dla pracowników służby BHP*. Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1967

Publikacja opracowana w ramach zadania badawczego VII-13.02 programu wieloletniego pn. „Dostosowywanie warunków pracy w Polsce do standardów UE” dofinansowanego przez Komitet Badań Naukowych w latach 2002-2004. Główny koordynator: Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy